

MOLIYA VA BANK ISHI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI BANK-MOLIYA AKADEMIYASI ILMIY JURNALI

Хорижий мамлакатларда ҳудудлар молиясини эркин иқтисодий зоналар воситасида ривожлантириш тажрибалари

Ахмадалиев Аъзамжон Абдулвоҳидович

Наманган муҳандислик-технология институти мустақил изланувчиси

Ёзишмалар учун электрон почта: aliyora@mail.ru

Мақола ҳақида маълумот

Аннотация

Топширилган вақти: 15.05.2023

Қабул қилинган вақти: 03.07.2023

Таянч сўз ва иборалар: ҳудуд иқтисодиёти, эркин иқтисодий зоналар фаоллиги, ҳудуд иқтисодиётининг барқарор ривожланиш омиллари, ҳудуд молиявий имконияти, махсус иқтисодий зоналар, эркин иқтисодий зоналар, ҳудудлар молиявий имкониятларини ривожлантириш омиллари.

Мақолада ҳудудлар молиясини шакллантириш ва бошқаришда давлатнинг эркин иқтисодий зоналарни ривожлантириш сиёсати вазифалари самарали ижросининг аҳамияти, вазифалари, омиллари ва ҳозирги замон муаммоларига оид хориж тажрибаларини ёритишга ҳаракат қилинган. Ҳудуд молиявий имкониятларини эркин иқтисодий зоналар фаоллигини таъминлаш асосида ривожлантиришга оид жаҳон амалиёти ва мазкур механизмга ҳос замонавий трендлар тажрибаларини ўзлаштириш асосида унинг самарали восита ва усуллари қўллаш хусусиятлари ва вазифалари баён этилган.

Experiences of development of regional finance in foreign countries through free economic zones

Akhmadaliev Azamjon Abdolvakhidovich

Namangan Institute of Engineering and Technology independent researcher

Corresponding author: email: aliyora@mail.ru

ARTICLE INFO

Abstract

Received: 15.05.2023

Accepted: 03.07.2023

Key words: *economy of the region, factors of sustainable development of the economy of the region, financial potential of the region, special economic zones, free economic zones, activity of free economic zones, factors of development of financial potential of regions.*

The article tried to highlight the importance, tasks, factors and contemporary problems of the effective implementation of the tasks of the state's free economic zone development policy in the formation and management of regional finance. The features and tasks of using its effective tools and methods are described based on the world practice of developing the financial potential of the region on the basis of ensuring the activity of free economic zones and learning the experiences of modern trends specific to this mechanism.

Кириш

Жаҳонда махсус иқтисодий зоналарни ташкил

қилиш, уларнинг самарадорлигини ошириш, инвестицияларни кенг жалб қилиш устувор йўналишга айланмоқда. Халқаро ташкилотлар

маълумотларига кўра “дунёда 3,5 мингдан зиёд махсус иқтисодий зоналар бўлиб, улар 140 мамлакатда жойлашган. Бутун дунёдаги эркин иқтисодий зоналарда 70 миллионга яқин инсонлар меҳнат қилади” [1]. Ҳозирда ва келажакда махсус иқтисодий зоналар мамлакат инвестицион салоҳиятини ошириш, янги инновацион технологияларни қўллаш, илғор менежмент тизимига ўтиш орқали мазкур ҳудуд молиявий имкониятларини оширишнинг ўзига хос шакли бўлиб қолади.

Жаҳонда махсус иқтисодий зоналар минтақа иқтисодиётининг барқарор ривожланиш омилига айлангани сабабли уларни оптимал жойлаштириш ва самарали бошқаришга йўналтирилган илмий изланишларга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Бу борада махсус иқтисодий зоналарнинг ҳудудлар молиясини самарали бошқаришдаги ролини ошириш, ҳудуд молиявий имкониятларини оширишда инвестицияларни мақсадли жалб этиш, экспорт салоҳиятини ошириш, келажакда минтақа иқтисодиётига таъсирини баҳолаш услубиётини такомиллаштириш бўйича тадқиқотларга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Янги Ўзбекистонни барпо этиш жараёнида минтақаларни ижтимоий-иқтисодий тараққиётини таъминлаш, жумладан, саноат тармоқларини ривожлантириш ва маҳаллий минерал-ҳомашё ресурслар негизда юқори қўшимча қийматли маҳсулотлар ишлаб чиқаришни йўлга қўйишга алоҳида эътибор берилмоқда. “Биз иқтисодиётимизга сармоя киритишга интиладиган инвесторлар учун ҳудудлар ва тармоқлар бўйича инвестиция лойиҳаларини пухта шакллантира олсак, бу масалада ижобий натижага эришиш мумкин. Бу борада махсус иқтисодий зоналарда бизнес субъектларини жойлаштириш, уларга имтиёз ва преференциялар беришни ташкилий ва ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солиш лозим” [2]. Бундан келиб чиққан ҳолда, жумладан, махсус иқтисодий зоналар фаолияти самарадорлигини ошириш, рақобатдош маҳсулотлар ишлаб чиқаришни рағбатлантириш, янги иш ўринлари яратиш асосида ҳудуд молиявий имкониятларини эркин иқтисодий зоналар фаоллигини таъминлаш асосида ривожлантиришга йўналтирилган тадқиқотларни кенг йўлга қўйиш мақсадга мувофиқ.

Иқтисодий ўсишни таъминлаш учун 2030 йилгача капитал қўйилмалар ҳажмларини – 3,1 баравар, тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни – 7,0 баравар кўпайтириш талаб этилади. Бунда минтақаларнинг моддий-техник ва молиявий базасини мустаҳкамлаш, сермахсул иш ўринлари ташкил этилишини ва маҳаллий аҳоли даромадлари ошишини таъминлайдиган инфратузилмавий, ишлаб чиқариш ва ижтимоий лойиҳаларни амалга ошириш учун маҳаллий ресурслар ва имкониятларни жадал сафарбар қилиш йўли билан минтақавий омилдан самарали фойдаланишга урғу берилади. Бунда саноат ишлаб чиқаришларини самарали ривожлантириш ва жойлаштириш ҳамда хусусий ҳамда хорижий инвестицияларни жалб этиш учун иқтисодий ва ихтисослаштирилган зоналар, тармоқ кластерлари,

кичик саноат зоналари, инновацион марказлар, технопаркларнинг афзалликлари ва устунлигидан фойдаланишга алоҳида аҳамият берилади[3].

Адабиётлар шарҳи

Иқтисодий адабиётда ва муаллифларнинг илмий чиқишларида махсус иқтисодий зоналар мазмуни сифатида турли тушунчалар талқин қилинмоқда.

Хорижлик иқтисодчилар Kolko J., Neumark D.лар таъкидлашларича, “махсус иқтисодий зоналар - давлат аралашувини чеклаш, алоҳида имтиёзлар ва корпоратив преференциялардан фойдаланиш имконини берувчи, янги иш ўринларини яратувчи тадбиркорликдир” [4].

Хитойлик иқтисодчи Го Шухун фикрича, “Махсус иқтисодий зона - маҳаллий ижтимоий-иқтисодий тизим ҳисобланмиш зона бўлиб, у ўзининг алоҳида, локал ва нисбатан алоҳида бошқариш тизимига эга бўлиши лозим, яъни тегишли вазирликлар ва марказий ҳукумат юрисдикциясидан мустақил фаолият юритади” [5].

МДХ муаллифларидан Свинцова К.С. таъкидича, “Махсус иқтисодий зоналар - тадбиркорлик фаолиятини амалга оширишнинг махсус режимини таъминлайдиган ҳуқуқий воситалар ва усуллар тўплами” дир[6].

Гасумянова А.В. фикрича, “Махсус иқтисодий зоналар - “иқтисодий фаолиятни олиб бориш учун махсус режим доирасида тартибга солувчи, ташкилий, ҳуқуқий ва шартномавий-ҳуқуқий асосларнинг мажмуи” дир” [7].

Шундай қилиб, ҳозирги вақтда махсус иқтисодий зоналарнинг моҳияти тўғрисида мавжуд бўлган қарашларни таҳлил қилиш асосида янгича тадқиқ ёндашувини жорий этиш лозим. Ушбу ёндашув асосига махсус иқтисодий зоналарни ўрганиш предмети ва методини аниқ ифодалаш ва илмий асослаш қўйилиши лозим: “Махсус иқтисодий зона - ишлаб чиқариш фаолиятини амалга ошириш учун мўлжалланган, аҳоли пункти ҳудудининг ёки аҳоли пунктлариаро ҳудуднинг қонун ҳужжатлари билан муайян мақом берилган ҳамда ҳудуди доирасида хизмат кўрсатувчи институционал инфратузилмага эга бўлган ишлаб чиқариш майдонлари жойлашадиган ва чегаралари аниқ белгиланган қисми бўлиб, унинг ҳудудида иқтисодий муносабатларни тартибга солувчи махсус ҳуқуқий ва маъмурий режим мавжуд”.

Айрим иқтисодчилар “ҳудудий молиявий имконият” тушунчаси билан “маҳаллий молиявий имконият” тушунчасини бир томондан, “молиявий ресурслар” ва “молиявий имкониятлар” тушунчаларини иккинчи томондан бир хил маънода талқин этмоқдалар[8-10].

Иккинчи гуруҳ иқтисодчилар ҳудудларнинг молиявий имконияти таркибида юридик шахслар, аҳоли ва давлатнинг молиявий ресурсларини ажратиб кўрсатганлар[11-12].

Ҳудуд молиявий имкониятини баҳолашнинг ўзига хос услубиёти тўлиқ ўрганилмаган. Шу сабабли бюджет амалиёти учун аниқ тавсия ва йўриқномалар

мавжуд эмас.

Бизнинг фикримизча, молиявий имкониятни ҳудудларга нисбатан талқин этилганда, унинг доирасини маҳаллий бюджет даромадлари базаси билангина чеклаб қўймасдан, балки ҳудуд ҳудуд молиявий ресурсларининг бошқа элементларини ҳам, шу билан бирга ҳудудга қўшимча жалб қилиниши мумкин бўлган маблағларни ҳам қамраб олиши лозим.

Таҳлил ва натижалар муҳокамаси

Ҳозирги глобаллашган даврда ҳар бир давлат ўз олдига улкан мақсадларни қўйиши аниқ, лекин бу мақсадлар инвестицияларсиз ташкил этилиши қийиндир. Шу инвестицияларнинг мажозий маънода ўчоғи-эркин иқтисодий зоналар ҳисобланади. Бугунги кунда дунёнинг 150 дан ортиқ давлатида ташкил этилган эркин иқтисодий зоналар мамлакатлар ва минтақалар тараққиёти учун хизмат қилиб келмоқда. Ўзбекистонда ҳам қарийб, 14 йиллик тажриба мавжуд. Бу жараён албатта Ўзбекистон учун ривожланган ва ривожланаётган давлатлар тажрибасини ўрганишни талаб қилади. Ҳамма давлатларда ҳам эркин иқтисодий зоналар яратиш ишлари илмий асосда, пухта ўйланган эркин иқтисодий зоналар сиёсати орқали ташкил этилган, деб бўлмайди. Биз бу борада катта тажрибага эга бўлган айрим давлатлардаги зоналарда олиб борилган ишларни таҳлил қилмоқчимиз. Бу борада катта тажрибага эга давлатлар анчагина, аммо қайси давлатнинг тажрибасига эътиборни қаратишда икки нарсани ҳисобга олдик: биринчидан, эркин иқтисодий зоналар сиёсати борасида ўзига хос ўрни бор ва иккинчидан, тажрибасини Ўзбекистонда қўллаш учун аҳамияти муҳимроқ давлатлар танланди.

Ўзбекистонда эркин иқтисодий зоналарни яратишда энг асосий мезонлар сифатида қуйидагиларни айтиш мумкин:

-зонани ташқи иқтисодий алоқаларга тўғридан-тўғри ва кам харажат билан чиқишини таъминлай оладиган қулай географик муҳитда жойлаштириш;

-ички ва ташқи бозорларга, биринчи навбатда, зона ихтисослигига мўлжалланган бозорларга чиқиш имконини берувчи транспорт ва бошқа коммуникациялар бор жойда жойлаштириш;

-рақобатбардош маҳсулот ишлаб чиқаришга қобил бўлган, ички ва ташқи бозорларда талабга эга бўлган, шу маҳсулот бўйича ўртача ишлаб чиқариш харажатларидан камроқ харажатларда ишлаб чиқариш имконини берувчи турли хил ресурсларнинг мавжудлигини ҳисобга олиш;

-ўша жойда мавжуд ёки қулай шароитда бошқа минтақалар ёхуд хориждан жалб қилиш, жойларда уларни тайёрлаш имкони бўлган малакали кадрлар мавжудлигини ҳисобга олиш;

-ишлаб чиқариш, ижтимоий, бозор инфратузилмалари мавжудлиги, қисқа муддатда ва юқори самарали даражада маҳаллий, миллий ва хорижий ресурслар ҳисобидан ярата олиш имкони мавжудлиги;

-ташқи бозор билан мустақам ишчан алоқаларнинг мавжудлиги ёки уларни зона фаолияти йўналишлари талаб қиладиган даражада самарали ўрнатиш ва ривожланиш имкониятининг мавжудлиги;

-маҳаллий аҳоли томонидан зона яратиш ғоясининг қўллаб-қувватланиши, зонани яратиш, ривожлантириш ишига тайёрлиги, фаол қатнаша олиш имконияти ва хоҳиши борлиги.

1-жадвал.

Жаҳондаги эркин иқтисодий зоналарнинг намунали турлари ва улардаги имтиёзлар тизими орқали ҳудудлар молиясини мустақамлаш тадбирлари¹

Давлатлар	Эркин иқтисодий зона турлари	Намунали зоналарнинг номи	Бошқа давлатлар эркин иқтисодий зоналаридан алоҳида ажралиб турувчи берилган имтиёзлар
Америка Қўшма Штатлари	Эркин савдо зоналари	“Силикон водийси”	Импорт қилинган компонентларга солиқларни камайитириш
	Эркин тадбиркорлик зоналари		Солиқ имтиёзлари ва соддалаштирилган ҳисобот
	Технология парклари		Имтиёзли кредит бериш тизими ва ижара ҳақидан чегирмалар
Япония	Технополислар	“Сакаиминато”	Тезлаштирилган амортизация
Ирландия	Мажмуавий зона	“Шеннон”	ижара ҳақи ва солиқ имтиёзлари
Хитой	Махсус иқтисодий зона	“Шэньчжэнь”	Божхона ва солиқ имтиёзлари, даромад солиғи ставкаси 10%, ижара ва ер солиғи бўйича имтиёзлар (ҳар бир км ² 15-20 \$)
Бразилия	Эркин ишлаб чиқариш зонаси	“Манаус”	ер солиғини тўлашдан озод қилиш, машина ва ускуналар импортига солиқлар, бож имтиёзлари, мажбурий шарт-маҳаллий хомашёдан фойдаланиш
Бирлашган Араб Амирлиги	Эркин савдо зонаси	“Джабел-Али”	даромад солиғидан ва бошқа солиқлардан 15 йилга озод қилиш
Жанубий Корея	Агрополислар	“Масан”	ижара ҳақи ва солиқ имтиёзлари

¹ Лешина И.Е. Развитие особых-экономических зон при обеспечении экономической безопасности. Дисс. автореф и.ф.н. Москва. 2007. - 246.-14 бети асосида муаллиф томонидан тузилди.

Россия	Эркин божхона зонаси	“Гавань”	бож тўлови ва солиқ имтиёзлари
	Илмий - тадқиқот зона	“Находка”	барча солиқлар

2 – жадвал.

Худудлар молиясини эркин иқтисодий зоналарни ташкил этиш орқали мустаҳкамлаш давлат тадбирларига оид хориж тажрибаси²

Давлатла номи	Эркин иқтисодий зоналарни ташкил этиш натижасида ечиладиган муаммо	Эркин иқтисодий зоналарни ташкил этиш хусусияти	Кутилган натижа
Корея	Минтақалар иқтисодиётида фақат экспорт учун ишлайдиган корхоналар сонини кўпайтириш	Фақат юқори технологик тармоқларни ривожлантиришни рағбатлантирувчи солиқ солиш тизими киритилган	Замонавий менежмент ва бизнес ахлоқи кириб келиши
Хитой	Минтақаларнинг ички салоҳиятига таяниб асосий эътиборни ташқи бозорга йўналтирилган иқтисодиётни қуриш, саноат, савдо ва қишлоқ хўжалиги интеграцияси	ЭИЗлардаги маҳаллий ҳукуматларнинг қўшма корхоналар учун маҳаллий бюджетга алоқадор бўлган солиқлар бўйича қўшимча имтиёзлар бериш	Иқтисодий қолоқ туманларни ривожлантиришга эришилди
Россия	Давлат аҳамиятидаги муҳим вазифаларни ҳал қилувчи илмий-техник тадқиқотларни амалга ошириш, ишлаб чиқаришни инновацион ривожлантириш	Аҳоли яшайдиган жой сифатида минтақалардаги йирик илмий тадқиқот ва илмий ишлаб чиқариш комплекслари атрофида илмий-техник йўналишнинг давлат аҳамиятидаги муҳим вазифаларни ҳал қилувчи илм шаҳарчалари ташкил бўлиши	Минтақаларда фанни олдинга суришга қаратилган илм шаҳарчалари ташкил қилинди
Польша	Минтақаларда юқори брендга эга бўлган ишлаб чиқаришларни жойлаштириш асосида саноатни ривожлантириш	Хорижга фойдани чекламаган микдорда кўчириш имконияти яратилиши ва қатор солиқ имтиёзлари, божсиз тартибнинг жорий қилиниши	Минтақаларига дунёнинг энг йирик фирмалари жалб этилди
АҚШ	Иқтисодий ривожланиш келажаги паст ва ишсизлик даражаси юқори бўлган худудларнинг иқтисодий фаоллигини ошириш ва бандлик даражасини яхшилаш	Уч турдаги ЭИЗлар: тадбиркорлик, ташқи савдо ва техник-тадқиқот зоналари ташкил этилиши	Минтақаларда экспорт ҳажми, бандлик даражасининг ошишига эришилди
Германия	Минтақалар ишлаб чиқариш салоҳиятидан интеграция асосида кенг фойдаланиш	Кластер тизими ва оилавий корхоналарни қўллаб-қувватлаш ва уларга узоқ муддатли кредит бериш	Эркин иқтисодий зоанлар жойлашган минтақада йирик инновацион ишлаб чиқариш комплекслари пайдо бўлди
Япония	Худудлар ва алоҳида тармоқлар манфаатларини мувофиқлаштириш, табиий ресурсларнинг худудда камлиги, ички ресурслардан фойдаланиш, замонавий технологияни жалб қилиш асосида маҳаллий ҳаётни фаоллаштириш	Миллий масштабда минтақаларни ривожлантиришни режалаштиришнинг ўзига хос усули - алоҳида вазирликларнинг қўшма тадбиркорликни турли усуллари бўлган зоналарни ривожлантириш, импортга қўмаклашувчи эркин иқтисодий зоналар, ресурсни тежовчи эркин иқтисодий зоналар	Минтақалардаги эркин иқтисодий зоналар хорижга инновацион технологияларни экспорт қилиш имконини берди

Ушбу таҳлилий жадвалдан биз мамлакатимизда ташкил этилаётган эркин иқтисодий зоналар учун қайси давлатдан қандай тажриба ажратиб олиб ўрганилиши ва уни ўзимизда қўллаш мумкинлиги

ҳақидаги саволга жавоб олиш мумкин. Масалан, Япониядан минтақаларни ривожлантиришни режалаштиришнинг ўзига хос усулини, технополислар яратиш тажрибасини, Германиядан

² Муаллиф томонидан тайёрланди.

кластер тизими асосида саноат, савдо ва қишлоқ хўжалиги интеграциясини таъминлайдиган эркин иқтисодий зоналар яратиш тажрибасини, АҚШларидан иқтисодий фаолликни оширишни таъминлайдиган тадбиркорлик зоналари, АҚШлари ва Россия федерациясидан илм шаҳарчаси (наукоград) бунёд этиш жараёнлари каби ижобий тажрибаларни, жаҳон ЭИЗларида амалда қўлланилаётган инвестицияларни самарали жалб қилишга кўмаклашадиган солиқ, божхона ва бошқа имтиёзлар тизимини, замонавий менежмент ва бизнес ахлоқини чуқур таҳлил қилиш асосида Ўзбекистон минтақалари салоҳияти ва шароитларидан келиб чиқиб фойдаланиш мақсадга мувофиқ, деб ҳисоблаймиз.

Жаҳон тажрибаси шуни кўрсатадики, эркин иқтисодий зоналар яратишдаги дастлабки мақсад ва вазибалар кўпинча мамлакатдаги ривожланиш натижалари билан мос келмайди. Эркин иқтисодий зоналар фаолияти давомида, кўпинча дастлабки лойиҳалардан қуйидаги сабабларга кўра воз кечилади:

-иқтисодий зоналардаги мавжуд ривожланиш динамикаси;

-давлат органлари томонидан хорижий инвестицияларга нисбатан назоратнинг йўқлиги ёки назоратнинг ҳаддан ташқари кучайтирилиши;

-эркин иқтисодий зоналардаги миллий ва хорижий компаниялар ўртасидаги ўзаро алоқанинг сустлиги;

-маҳаллий маҳсулотлардан фойдаланиш даражасининг пастлиги;

-минтақалардаги кадрлар илмсизлиги оқибатлари.

Хулоса ва таклифлар

1. Махсус иқтисодий зона(МИЗ)ларнинг ҳудуд молиявий имкониятларини оширишдаги иштирокининг инновацион ривожланиши ва унга баҳо беришда инсон капиталининг ҳолати, МИЗдаги мавжуд техник-технологик ишланмалар, ихтиролар сони, уларнинг аҳоли сонига нисбати бўйича кўрсаткичларни таҳлил қилиш долзарб масалалардан ҳисобланади. Бу борада МИЗнинг ривожланганлик даражасига баҳо бериш бўйича хорижий давлатларнинг илғор илмий-услубий тажрибаларини Ўзбекистон шароитига мослаштириш ва амалий тавсияларни ишлаб чиқиш соҳа тадқиқотчиларининг асосий вазибаларидан биридир.

2. Мамлакатимиз иқтисодиётида амалга оширилаётган фаол инновацион-инвестицион ислохотлар, ҳудудлар ижтимоий-иқтисодий тараққиётини таъминлашда, ҳудудларнинг бозор имкониятларидан мақсадали фойдаланиш жараёнини тизимли тартибда ташкил этиш муаммосини долзарб аҳамиятга эга эканлигини акс этади. Ҳудудий салоҳиятдан самарали фойдаланиш жараёни ишлаб чиқариш кучларини ривожлантириш ва жойлаштиришнинг ўзига хос қонуниятлар асосида ташкил этилади. Уларнинг ичида минтақаларни

мажмуали ривожлантириш, оқилона меҳнат тақсмотини амалга ошириш ва ҳудудларни ижтимоий-иқтисодий ривожланишини тенглаштириб бориш, ҳудудда хўжалик тармоқлари ҳамда соҳаларини мутаносиб ривожланишини ва оқилона ихтисослашувини таъминлашни талаб этади. Бу эса ҳудудларни комплекс ва мутаносиб тарзда ривожлантиришни таъминлаш, мавжуд табиий-хомашё, ишлаб чиқариш ва меҳнат салоҳиятидан оқилона фойдаланиш, ишлаб чиқариш кучларини оптимал жойлаштириш ҳамда аҳолининг турмуш даражаси ва сифатини изчил ошириб боришга самарали таъсир кўрсатиш имкониятларини шакллантириш заруриятини юзага келтиради. Бу борадаги қатор устуворликларнинг асосий жиҳатлари кичик саноат зоналари фаолиятида яққол намоён бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. <http://www.uzdaily.uz/uz/post/1637>
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Олий Мажлисга мурожаатномаси. – Тошкент, 2018 йил 28 декабрь. – www.lex.uz
3. 2030 йилгача Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш Концепцияси. – www.lex.uz
4. Kolko J., Neumark D. Do Some Enterprise Zone Create Jobs? // NBER Working Paper. 2019. No.15206. [Электронный ресурс]. URL:www.nber.org/papers/w15206
5. Го Шухун Свободные экономические зоны как эффективная форма развития экономики: на примере КНР: Дис. ... канд. экон. наук. Хабаровск, 2019. С. 143.
6. Свинцова К.С. Административно-правовой режим особых экономических зон: Автореф. дис. канд. юрид. наук. Воронеж, 2018. С. 23.
7. Гасумянова А.В. Правовой режим предпринимательства в особых экономических зонах РФ: Автореф. дис. канд. юрид. наук. СПб., 2012. С. 8.
8. Зарипова И.Р., Хафизова В.Р. Баланс финансовых ресурсов территорий. 5-изд. Уфа: ГП Принт, 2014, с.86-90
9. Верхолаз М.А. Влияние степени использования экономического потенциала на состояние местных бюджетов. 6-изд. Белград: Искра, 2015, с.24-26
10. Сабитова Н.М. О понятии финансового потенциала региона и методологии его оценки // Финансы, 2016, №2, с.63-65.
11. Коломнец А.Л., Новикова А.И. О соотношении финансового и налогового потенциалов в региональном разрезе. //Налоговый Вестник, 2018, №3, с.-5;
12. Королева Н.В. Бюджетно-налоговая политика – как проявление экономической политики. Региональный аспект: 6-изд. Сыктывкар: Изд.

- Сыктывкарского Гос. Университета, 2014, с. 101-106.
13. Jamalov Kh.N., Abdullayev A.B, (2021). Development Of The Methodology Of Accounting Expertise Of Tax Obligations. The American Journal of Management and Economics Innovations, 3(05), 151-163.
 14. Djamalov Kh.N. THREE-DIMENSIONAL SYSTEM FOR ESTIMATING EFFICIENCY AND AGREEMENT OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITY PRIORITIES NOVATEUR PUBLICATIONS JournalNX- A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal ISSN No: 2581 - 4230 VOLUME 7, ISSUE 6, June. -2021 p.365-370
 15. Дилмуродов А.Н. Саноат зоналарини ривожлантириш ҳудудларнинг инновацион салоҳиятини оширишнинг муҳим омили//Ўзбекистон Республикаси Иқтисодий тараққиёт ва камбағалликни қисқартириш вазирлиги Саноат зоналарини ривожлантириш бошқармаси бошлиғининг маърузаси. 2020 йил 17декабрь <https://mineconomy.uz/ru>.
 16. Abdullaev PhD, Abror, and Olmos Ochilov. "ACCOUNTING AND ANALYSIS OF INVESTMENTS UNDER ACTIVE INVESTMENT POLICY: NECESSITY, PURPOSE AND OBJECTIVES." International Finance and Accounting 2021.2 (2021): 29.
 17. Bozarboyevich, A. A. (2022). IMPROVING INCOME TAX ANALYSIS METHODOLOGY IN BUSINESS ENTITIES. International journal of economic perspectives, 16(10), 61-67.
 18. GARIGIPATI, NAGABABU, and DR V. KRISHNA REDDY. "AN INTEGRATED QUANTUM AND BIOMETRIC KEY GENERATION BASED CLOUD DATA SECURITY FRAMEWORK FOR STRUCTURED AND UNSTRUCTURED ELECTRONIC HEALTH RECORDS." Journal of Theoretical and Applied Information Technology 101.5 (2023).